

Језик данас

НОВА СЕРИЈА

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

САДРЖАЈ

Норма Рада Стијовић <i>Ословљавање црквених великодостојника . . .</i>	1
Преиспитивања Владо Ђукановић <i>Лаке је с девојкама него с момцима... . . .</i>	2
Предлози Драгољуб Петровић <i>Лексичка белешка: праворек (праворијек), не правоговор?</i>	5
Осветљавање Јована Јовановић <i>Друшћивено-културне иновације и богаћење лексичког система српског језика</i>	6
Ружица Левушкина <i>Називи за свешћеника и свешћеничке чинове у српском језику</i>	11
Владан Јовановић <i>Од суште иситине до суштога (јрилоџ лексичко-семантичком ојису јридева сушти)</i>	16
Драгана Цвијовић <i>Да ли је ѓосјода доцла или су ѓосјода доцла?</i>	20
Милорад Телебак <i>Језичко „јујовање” јо Србији и Црној Гори (о деклинацији неких јојонима и извођењу ејника и кјейшика)</i>	24
Запазили смо Радојица Јовићевић <i>Власј јшаме, а не Царсјиво мрака (Срјски јревод наслова драме Лава Николајевича Толсјоја Властј тьми)</i>	28
Поводом... Даринка Гортан Премк <i>Речи јод луйом</i>	35
Мали савети <i>Одлуке Одбора за сјшандардизацију срјског језика</i>	39
<i>Повеље Мајшице срјске за неђовање језичке кулјуре</i>	45
Писци о језику	54

чини се да га треба тражити у односу који друштвена заједница има према вербалном репертоару којим располаже. Друштво у коме језик функционише морало би спроводити некакву језичку политику – другим речима, друштво би морало плански, промишљено, институционализовано утицати на језичке облике јавне комуникације, као и на формирање друштвене свести учесника у комуникацији о тим облицима.

Ружица Левушкина

НАЗИВИ ЗА СВЕШТЕНИКА И СВЕШТЕНИЧКЕ ЧИНОВЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Навикли смо да *свешћеника* најчешће називамо *йой*. Вероватно велика већина никада другачије није ни назвала *служићелја Речи Божије*. При томе се *йойом* често назива било које лице у мантији, независно од тога да ли има свештенички чин или нема (што је донекле разумљиво, јер мантију носе и они који поседују друге чинове). А какви све називи за *свешћеника* (поред три у курзиву која су већ наведена) и колико их постоји у српском језику казаћемо у тексту који следи.

У циљу прецизирања о којим конкретно називима ће бити речи и стога што је већина назива повезана са чином који свештеник има – потребно је да се подсетимо, у кратким цртама, какво је устројство црквене јерархије. Наиме, постоје свештенослужитељи три различита реда и постоји с једне стране *бело (мирско)*, а с друге стране *црно (монашко) свешћенство*. Три реда свештенослужитеља су: епископски, свештенички и ђаконски ред. У овом тексту говориће се о називима само за свештенички ред. Такође, биће речи и о белом (тј. из реда ожењених) и о црном (из реда безбрачних) свештенству. Свештеници у Православној цркви могу да обављају све богослужбене радње осим хиротонисања некога за свештеника или епископа и освештавања светог мира, што могу да чине само епископи. За разлику од ђакона, они могу да служе Свету литургију, да исповедају и да обављају све Свете тајне осим Свете тајне рукоположења.

Друго што треба да знамо да бисмо разумели даљи текст, то је да, када говоримо о свештеничким чиновима, постоје: *јерархија хироћоније (рукојоложења)* и *јерархија јурисдикције (управе)*. Чинови који се добијају рукоположењем јесу трајни. Посебном врстом богослужбеног обреда (*хироћонијом*), у оквиру најважнијег богослужења – Свете литургије, неко лице добија

један од тих чинова (епископски, свештенички или ђаконски), пружањем руке епископа на то лице и изговарањем одређених молитава при томе. Остали чиновни, чиновни јурисдикције или управе, добијају се не рукоположењем, већ назначењем, такође у оквиру Свете литургије, и они нису трајни, већ привремени.

Најпре поменимо лексему *ἱερευιῖтер* која представља и синоним помених лексема *свещиѝеник* и *ἱοῖ*, а и хипероним свим лексемама о којима говоримо. Наиме, презвитерство је поседовање свештеничког чина, чина презвитера уопште, било у реду монаштва, било у реду свештенства. Када кажемо, дакле, *ἱερευιῖтер*, имамо у виду било кога ко поседује свештенички чин. Ова лексема је грчког порекла. Њено примарно значење (према Речнику Матице српске; у даљем тексту РСМ) односи се на изабраног свештеника у Протестантској цркви. У текстовима из сфере православне духовности користи се готово искључиво само у научном, богословском функционалном стилу, као и у административно-правном.

За свештенике из редова ожењених имамо следеће називе: *јереј*, *ἱροῖο-јереј*, *ἱροῖοнамесник*, *ἱροῖοјереј-сѝаврофор*, *свещиѝеник*, *ἱροῖοἱερευιῖтер*, *ἱарох*, *ἱοῖ*, *ἱериодевиῖ* (*визиѝаѝор*), *архијерејски намесник*, *ἱроῖῖа*, *белац*. Навели смо и већ помињане лексеме да бисмо приказали цео један синонимски низ. Употреба било које од ових лексема условљена је контекстом. Само богословски образовани људи и евентуално они који су посебно заинтересовани за ову област (припадници црквене јерархије се подразумевају) имаће потребу да користе више од две од наведених лексема, и то у већини случајева само у писаном језику. Постоји, у појединим случајевима, и потреба за истицањем врсте чина који свештеник поседује. Хиротонијом се добија јерејски чин, те тако човек постаје *јереј* (= *свещиѝеник*, *ἱερευιῖтер*). Затим он може остати јереј током целог живота, а може и назначењем добити чинове најпре *ἱроῖοнамесника*, а потом и *ἱроῖοјереја* (= *ἱроῖοἱερευιῖтера*) и *ἱроῖοјереја-сѝаврофора*. Последњи чин добијају обично старији свештеници, након више деценија протојерејске службе. У преводу са грчког језика *сѝаврофор* значи *крѝионосац*. Наиме, овај чин подразумева и ношење напрсног крста који заиста и можемо да видимо на грудима појединих свештеника. Чин *ἱроῖοнамесника* (протојерејевог заменика) подразумева ношење црвеног појаса (уместо плавог који носе свештеници од тренутка када су хиротонисани).

Реч *ἱарох* је грецизам и води порекло од грчке речи *ἱαροχος* која је састављена од префикса *ἱαρά* (= поред; с друге стране) и глагола *Ζηω* (= служим) и значи *јавни службеник* (в. Скок 1971: 610). Она се употребљава када је потребно да се нагласи надлештво свештеника над одређеном *ἱарохијом*, облашћу. Познато је, наиме, да сваки свештеник из реда ожењених у Српској

православној цркви има ограничену географску област над којом је надлежан. Обично се каже да има одређени број домова којима је парох.

Лексема *йериодевӣ* и њен синоним *визиѣаѣор* јесу историзми. Презвитери са овом титулом и дужношћу ишчезли су у Српској православној цркви још у XII веку, а претече су данашњих *архијерејских намесника*, чија је дужност да у центру једне епархијске области (дела епархије, намесништва) надзиру рад свештеника који припадају тој области (намесништву), те да о томе подносе извештај своје епископу.

Лексема *йроѣа* и *белац* су разговорне варијанте. Прва је скраћеница од *йроѣојереј* и није тако ретка у употреби (нпр. *йроѣа Марко*, *йроѣа Милан*, *оѣац йроѣа*), док лексема *белац* у једном од својих секундарних значења и само у ијекавском облику, значи: *мирски свещѣеник (код йравоcлавнох)*. Овако нам ову лексему описује и објашњава Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности (у даљем тексту РСАНУ), наводећи и то да је антоним овој лексеми – *црноризац*. Треба рећи да је поменути антоним лексема која се веома ретко користи и да се теоријски *црноризцем* може назвати и мирски свештеник, само ако потоњи носи редовно (црну) мантију. Лексема *црноризац*, наиме, потиче од речи *црн* и *риза* (= мантија). Поред тога, имамо и лексему *црнац* која такође у једном од својих секундарних значења означава исто што и лексема *црноризац* (РМС: *редовник, калуђер који носи црну одећу, црну мантију*; исп. црноризац). Напоменимо и то да се лексема *белац*, *црнац* и *црноризац* могу односити не само на човека са свештеничким него и са било којим другим чином. Овде главну улогу игра семантичка компонента која се односи на уопште припадност црквеном, било монашком било мирском реду, а потом и на изглед, односно (не)ношење мантије. Познато је, наиме, да мирски свештеници (*белци*) ван храма могу и да не буду обучени у мантију, док је потоња код припадника монашког реда (*црнаца, црноризаца*) обавезна.

Свештенички чин поседују и припадници монашког реда и за такве презвитере имамо следеће називе: *јеромонах, иѣуман, синђел, йроѣосинђел, архимандрѣи, сѣаврофорни монах, свещѣеномонах, свещѣеноинок*. Прва лексема одговара по значењу лексеми *јереј*. Другим речима (прост монах (= инок), када добије презвитерски чин (вршењем истог обреда као и за добијање чина јереја, тј. хиротоније) – постаје *јеромонах* (= *свещѣеномонах, свещѣеноинок*). Следећи чиновници које могу добити (назначењем, а не хиротонијом) свештеници – припадници монашког реда јесу: *синђел, йроѣосинђел* и *архимандрѣи*. Потоња два су у рангу *йроѣојереја* и *йроѣојереја-сѣаврофора* код мирског свештеничког реда.

Да бисмо објаснили значење лексема *синђел*, потребно је да се вратимо у прве векове хришћанства, када су ови монаси високог чина живели са епископима и били сведоци њихове моралне чистоте. Лексема је такође

грчког порекла и може се превести на српски језик лексемом *сакелејник* (онај који живи с неким у истој келији, у овом случају с епископом). Иако је још отприлике у седмом веку нестала потреба за постојањем синђела који су уз епископе живели, видимо да се сам назив, титула, до данас у Српској православној цркви користи. Ово је утолико занимљивије што знамо да у Руској православној цркви, на пример, синђели данас не постоје. *Синђел* је, дакле, почасна титула у Српској православној цркви и одговара донекле *ἱρῳο-намеснику* из реда мирског свештенства.

Када неки свештеник монашког реда постане *ἱρῳοсинђел*, он тиме само добија већи почасни чин, док се у његовом начину живота ништа не мења, као што се, уосталом, не мења ни када добије титулу синђела. Сасвим је другачије када овакав свештеник постане *игуман*. У Српској православној цркви *игумани* су они који управљају манастиром. Чин постављања неког свештеника за игумана понекад се и не обавља, те се такав управник манастира званично назива *намесником* или *насијојатјељем*, а понекад просто *сијарещином манасиџира*. У пракси, међутим, сваког ко се налази на челу неког манастира народ назива игуманом, било да је обред постављања за игумана над њим извршен или није. Интересантно је да се у Руској православној цркви наилази управо на обрнуте случајеве: постојање титуле игумана (тј. извршен обред) код особе која у пракси не управља манастиром. Већина игумана у Руској православној цркви заиста и управља манастиром, али у великим манастирима (најчешће у тзв. лаврама) може се наћи и по неколико игумана. Теоријски, игуман може да буде и (прост) монах, инок који је достигао висок ниво у монашким подвизима, а из неког разлога (често је овај разлог био одбијање монаха да на своја плећа преузме бремене бриге, пастирствовања над људским душама, што је везано с правом на обављање Свете тајне исповести које добија након рукоположења, као и осећање недостојности служења Свете литургије, на шта такође добија право) није рукоположен за свештеника. Међутим, последњих векова то је веома ретко, премда може да постоји.

Јеромонах или игуман, обично након више деценија службе, може да добије и право ношења крста, чиме постаје *сијаврофорни (јеро)монах* или *игуман*, а често добија и чин *архимандритија*. У данашње време већина игумана у Српској православној цркви има чин архимандрита.

Конечно, за било кога од свештенства из реда не само свештеничког (презвитерског) него и епископског (не и ђаконског) – може се употребити лексема *иасиџир*. Овде доминира сема „онај који се брине о стаду”. Ова сема доминира и код лексема: *духовник*, *духовни оцац*, *душебрижњик* (*душобрижњик*), *исјоведник*. Овде можемо додати и застарелу лексему *баџиџа* која је имала значење или духовника (према: Грулић 1993) или старешине у ма-

настиру Хилендару (треће значење у РСАНУ). Потоња лексема задржана је у основи речи *башићина* (= очевина), а иначе има исту етимологију као и руско *батюшка* (= отац). Интересантно је и то да је лексема *башића* у бугарском језику – и данас једина реч за *оћац*.

Затим, свештеника можемо назвати и *богослужитељем* – када желимо да нагласимо да се ради о особи која служи за Светим олтаром, тј. која служи Богу.

Ако доминира сема „онај који се моли (за друге, за људе)”, онда је синоним лексеме *свешћеник* лексема *молићвеник*. Ако је доминантна сема „онај који припада Црквеној јерархији”, постоје и синоними *црквеник* и *црквени оћац*, застарела лексема-турцизам *карабащ*, као и већ поменуто *црноризац*. Потоње две лексеме више се односе на припаднике монашког реда.

Постоји и назив за свештеника који је у РМС и РСАНУ оквалификован као погрдан: грцизам *ѡаѡас* (од грчког *παππας* = отац). У РСАНУ постоји и варијанта *ѡаѡаз* која је примарна, док је дефиниција лексеме *ѡаѡас* упућивачка (упућује се на *ѡаѡаз*, где и стоји квалификација *ѡоѡрд*. и где примери заиста потврђују такву квалификацију). Међутим, не бисмо се сасвим сложили са квалификацијом лексеме *ѡаѡас* као погрдном. Овај назив употребљавали су Турци када су се обраћали свештеницима у време своје владавине у српским земљама, те се можда из тог разлога лексикограф одлучио да употреби квалификатор *ѡоѡрд*. Међутим, чак ни пример који се даје у оба речника („Враћајући се хану сустиже на друму једног калуђера ... Јеси ли ти, папас, одавде?” – Иво Андрић) не може да потврди постојање погрдне конотације у значењу лексеме. Можемо навести пример који је и сасвим оповргава: Паша се уплаши да га [попа Лисицу] може стати главе оно што намјерава рећи, па га повуче за рукав и шапну му: „...суз, бре папас!” (Балић Подерегин 1987: 187).

На крају, било ког свештенослужитеља свештеничког и ђаконског (не и епископског) реда, у личном и присном обраћању можемо назвати *оцем*, а ређе и већ поменути русизмом *баћушка*.

Укупно је поменуто 45 лексичких јединица којима се у српском језику, у различитим контекстима и у различито време, као и у зависности од (не)постојања одговарајућег чина – називају свештеници или презвитери.

Вратимо се сада на лексему *ѡоѡ* од које смо и почели. Она је адаптирана варијанта већ поменуте грчке лексеме *παππας*, која, видели смо, и као таква, неадаптирана, постоји у српском језику. Овом етимологијом истиче се да је првенствено назначење свештеника да буду очеви који се брину о душама поверених им људи. То се изражава и присним обраћањем свештенику: *оче*. Стога завршимо жељом да сви попови истински и што боље остварују ово своје главно назначење, то јест да увек буду добри очеви својој пастви.

Литература:

- БАЈИЋ ПОДЕРЕГИН, Милка. *Свиџање*. Београд: Југослово, 1987.
- ГРУЛИЋ, Радослав (прир. С. Милеуснић). *Азбучник Српске православне цркве ѿ Радославу Грулићу*. Београд: БИГЗ, 1993.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*. I–VI. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. I–XIX. Београд: Српска академија наука и уметности, 1959–2014.
- СКОК, Петар. *Етимолошки рјечник хрватскога или српскога језика у 4 тома*. Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности, 1971.

Владан Јовановић

ОД СУШТЕ ИСТИНЕ ДО СУШТОГА (прилог лексичко-семантичком опису придева *сушћии*)

1. Придев *сушћии* припада оним речима српског језика које су своју употребу ограничиле на мањи број лексичких спојева и одређене језичке контексте и стилове. Овај придев у неутралној употреби данас се среће у невеликом броју синтагми. Иако се ради о придеву који се у савременој комуникацији налази у мањем броју спојева, употреба неких од тих спојева веома је фреквентна у савременом српском језику. На пример, у синтагми *сушћиа исћина* придев *сушћии* реализује значење „потпун, чисти, апсолутни”, што ћемо илустровати следећим примерима: *Захваљујући нацем ѿажљивом и радозналом чииаоцу из Исћочног Сарајева, кога је занимало да ли је заиста могуће да САД „зайуре” хидрогенску бомбу, уиврдили смо да је ѿо сушћиа исћина*¹; *Крв је чудесна суицијанца која живои значи ... И ѿо је сушћиа исћина*² итд. Затим, синтагма *сушћиа суириносћ* са сличним значењем придева *сушћии* употребљава се у готово неограниченом броју контекста: *Карјакин је сушћиа суириносћ ииичног шахисће. Нема наочаре, не носи џемпер, није дубоко замишљен, није ѿгрбљен и не носи шах*³; *Да ли ћемо*

¹ Преузето са интернет странице: <http://politikin-zabavnik.rs/public/posts/chudovishta-na-dnu-mora>, 13. 6. 2017.

² Преузето са сајта <https://kalorijskatablica.com/>, 14. 6. 2017.

³ Преузето са интернет странице: <https://ruskarec.ru/sport/2017/02/15/sergej-karjakin-nova-shahovska-legenda>, 13. 6. 2017.